

*Хочеш бути щасливим - люби.
Люби і все інше дасться тобі».*

«Денники» українського письменника Петра Сороки можна порівняти з шедеврами Руссо та святого Августина, щоденниками Довженка, Ренара та Гонкурів, сповідальною прозою Пришвіна і Макса Фріша. У них, як і в Слапчукову «Осінь...», можна заглибитися з будь-якого місця і повернутися з коштовними перлами.

«Коли людина робить добро, то майже завжди натикається на перешкоди і труднощі, а коли зло - все йде гладко і легко. Це особливо відчувається у письменстві. Книги обезлюднюючі й темні народжуються швидко і безболісно... а книги світлі, божі, покликані допомогти одрятувати душу, народжуються в муках і в муках пробиваються до читача», - справедливо зауважує пан Петро. Щиро бажаю «Осені...» та «Денникам» найкоротшої дороги до читачьких сердець!

Михась Ткач

«СУЧА ДОЧКА» ЯК ДЗЕРКАЛО РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

**(Валентина Мастерова. Суча дочка. Роман. - Чернігів; КП
«Видавництво «Чернігівські обереги», 2005)**

Не часто останнім часом доводилося натрапляти на книгу, яка б з перших і до останніх сторінок тримала в полоні, яка б не тільки схвилювала, а й змусила задуматися над прожитими літами, викликала б у мене як представника старшого покоління ностальгію за минулим. Саме такою книгою для мене став роман Валентини Мастерової «Суча дочка». Я прочитав цей твір двічі, але відчуваю потребу повернутися до нього ще.

У центрі роману - проста сільська дівчина Олена, котра в умовах соціалістичного суспільства одягає терновий вінок. Після закінчення десятирічки в пошуках кращого життя вона, наслідуючи інших дівчат, зокрема за порадою сусідки і подруги Люби, їде до міста, де доля кидає її на випробування. Ця життєвоправдива, драматично-трагічна оповідь розворушила в моєму серці багато бентежного і болючого. Герої в ній такі живі, що, здається, раніше жив з ними, зустрічався не раз, вирішуючи якісь справи. В романі багато чого імponує мені - соціальний стан героїв, стиль письма, композиція, сюжетна лінія, динаміка, з якою розвиваються події.

Етично-моральні колізії твору надто складні, спонукають до роздумів. Звичайно, не все однозначно сприймається, і це природно. Та в цілому роман - високохудожній. Я б сказав більше - після Шевченкової «Катерини» такого яскраво-драматичного жіночого образу в українській літературі ХХ століття треба пошукати.

Доля героїні твору - це доля багатьох дівчат, які в 70-80-і роки минулого століття прагнули здобути свободу, звільнившись від колгоспного ярма. Та й не тільки дівчат, а і юнаків, котрі часом обпалювали крила об гарячий асфальт, навіки роздвоївши душу між містом і селом. Адже не так легко і просто порвати з рідною землею, батьківською хатою, квітучими луками і замріяними галями - місцями, де промайнуло дитинство.

Слід сказати, що в ті роки молодь масово залишала село. І не у пошуках шматка хліба - на той час селянин уже виліз із повоєнних злиднів, хоч і не збудував хороми, але мав пристойну хату, - а в пошуках інших цінностей - духовних. Бо як не старалися партійні ідеологи, а стерти грані між містом і селом (треба віддати належне, у цьому плані тоді, порівняно з сьогоdnішнім днем, робилося набагато більше) їм не вдалося. Зруйнувавши свого часу патріархальний уклад, народні звичаї та традиції, зупинити деградацію села було вже несила. Молода людина

тікала від уніфікованого, одноманітного сільського середовища.

Проблема розкріпачення людини, яка постійно перебувала в залежності від соціальних та духовних умов, останнім часом дедалі більше привертає увагу письменників. Тенденції до нав'язування тій чи іншій особистості певних норм поведінки чи не найяскравіше проявилися в роки радянської влади, в основі якої була соціалістична тоталітарна система. Посягання на внутрішній світ людини, на право вирішувати свою долю самостійно в роки комуністичного режиму було безпрецедентним і абсурдним. Це руйнувало волю, породжувало безсилля, а часом мало і трагічні наслідки.

Символом уніфікації людської особистості в романі виступає райком і його бюрократична чиновницька рать. Проте висвітлюючи тоталітарне минуле радянської влади, письменниця свідомо чи несвідомо показує і позитивні риси тої Системи, ніби ностальгує за тим, що відійшло в історію. І це не збіднює, а поглиблює художню цінність роману, надає йому більшої привабливості, правдивості, яку дехто сьогодні не бере до уваги.

Сюжет твору розвивається динамічно. У місті Олена поселяється з подругою Любою на квартирі у старенької бабусі і йде працювати в одну з лікарень прибиральницею, бо мріє про медичний інститут. Та стається непередбачене. Через деякий час подруга народжує позашлюбну дитину і, злякавшись труднощів, осуду друзів та батьків, робить страшний вчинок - залишає напризволяще дитину на залізничному вокзалі, а сама зникає з міста. За збігом обставин чи волею долі Олена опиняється там тоді, коли біля дитини з'являється «швидка», впізнає хлопчика, переконує лікарів і міліцію, що то її син, і забирає його. І, можливо, до кінця не усвідомлюючи свого вчинку, - у вісімнадцять літ стає йому матір'ю.

Спроба Олени втекти до міста, аби уникнути сірої буденщини, одноманітності і безпросвітної праці, що панувала на селі, повертається бумерангом - вона потрапляє знову в ту трясовину, але при складніших обставинах. Не наважившись далі жити в місті, повертається з чужою дитиною до батьків. Але не зізнається їм, а тамуючи десь глибоко в серці сором, відчуття осуду односельців, видає дитину за свою.

Родину Олени авторка змальовує поблагливою, працелюбною. У цьому плані характерна постать батька - це людина м'яка, добра, розсудлива. Класичний тип українця. Він щиро вірить у те, що сталося з донькою, але не панікує, не засуджує і не гнівається, а сприймає за належне, бо безмежно її любить. І Олена, незважаючи на сільські пересуди, залишається такою ж морально-чистою та гордою, як і до того. Ми бачимо, як вона вирізняється серед інших односельців своєю емоційністю, рішучістю, сміливістю говорити те, що думає. Має шире і добре серце. Саме ці риси характеру не дозволяють їй вписатися в конформістське оточення, яке в більшості своїй занурилося в бездуховність і лицемірство.

Правдиво до щему відтворене у романі і колективне господарювання селян на землі у 70-80-і роки минулого століття. Боляче героїня твору сприймає той факт, що на тракторному стані десятки тракторів не задіяні, бо нема кому сісти за кермо. Молодь виїхала до міста. І це правда, так було у багатьох господарствах. Але ж правда і те, що на кінець сімдесятих років чи не в кожному колгоспі, на відміну від сьогодні, коли нема чим обробляти землю, техніки було вдосталь - сотні тракторів різних марок, машин, десятки комбайнів. Земля не пустувала, вирощувалися непогані врожаї. То був час, коли ідеологічна заангажованість відступила на другий план. То був розквіт колгоспної системи, в якій вже зароджувався природний занепад. Саме тоді до керівництва прийшло нове покоління голів колгоспів, що замінило самодурів, в більшості зайд, закинутих в те чи інше село. Це вже, як правило, були люди освічені, люди від землі, закохані в неї, які вмili і любили господарювати. Проте їм підрізали крила. Система кожного ставила в такі умови, що їм доводилося весь час іти на порушення - «незаконно» щось продавати чи купувати для загальної справи. Про ці діяння голів у райкомах добре знали, але мовчали до певного часу, так би мовити, тримали керівника на «гачку». Як тільки комусь не догодив із чиновників - у селі з'являлися перевіряючі. І той чи інший голова опинявся за ґратами, в кращому разі - позбувався посади. Справжній господар, який дбав про господарство і людей, був немов між наковальнею і молотом, де в ролі молота виступав всесильний райком.

Таким керівником у романі є Данило Павлович. Він - типовий представник уніфікованої колгоспної системи, списаний з життя письменницею блискуче. На перший погляд, простий сільський дядько, але від природи - людина інтелігентна, турботлива, уважна до інших. Є в ньому і негативні риси, проте не вони визначальні. І на них письменниця не акцентує, а прагне показати в ньому позитивне, людяне. Данило Павлович - господар, патріот свого села, має добре серце. Завдяки йому Олена, незважаючи на психологічний стан, труднощі, з якими вона зіткнулася, повернувшись в село з чужою дитиною, формує себе як людину, спеціаліста. Саме він один із тих голів колгоспу, що посмів ухилитися від всесилля і свавілля райкому, намагався вільно господарювати, без вказівок. За що й поплатився.

Безумовно, не можна схилитися до думки, що в усіх негараздах і поневіряннях головної героїні твору вина Система, оточення, серед якого вона змушена жити. Читаючи роман, починаєш розуміти, що не тільки умови життя, конформоване суспільство завдають їй болю. Жінку змушує страждати її внутрішнє чуття. Стан душі. «Ти хочеш бути зі мною разом, але ж ти не знаєш, як я живу і як у мене болить весь цей світ. Інколи здається, що мій мозок відчуває все, що робиться на землі до неба, переповнюється людською мукою». Вона мріє про щире кохання, чекає на нього, йде за ним і обпалює крила.

Коли жінка розлучається з чоловіком, якого кохає, від якого під грудьми носить живу плоть, душевний стан її незрівнянно важчий, драматичніший, ніж ми, чоловіки, уявляємо. Немає для неї більшої образи, як невизнання батьком своєї дитини. Зрада почуттів, біль, безвихідь. Хто може відчуті і передати ту глибину страждань? Воістину, людська душа незбагненна. Але ж не сам по собі, і не з вини Олени, як бачимо, складається цей страдницький шлях. Він ніби їй наречений, запрограмований уже давним-давно наперед. Це щось неминуче. Це - доля. Скільки в ній драматизму, а разом з тим - світлого, людського і повчального. Олена знаходить у собі сили не ламатися, не впасти у відчай і почати життя практично з початку.

Після розлучення та народження дитини Олена залишає місто, в якому короткочасно проживала з чоловіком, і їде уже з двома дітками у чуже село шукати притулку. Там голова погоджується взяти її агрономом. Однак заміна одного навколишнього середовища на інше вельми не міняє суті. Бо то зовнішня дія. А зовні ніщо не міняється. Ті ж тоталітарні тенденції - споживацьке оточення, нетерпимість до інакшості. Як уникнути одноманітності, як відродити себе, реалізуватися у таких умовах? Ці питання В.Мастерова ставить гостро в романі, шукає на них відповідь і знаходить.

Оселившись з дітьми за Божим велінням у сільській знахарки Степаниди, Олена починає усвідомлювати: щоб змінити щось на краще у цьому житті, знайти смисл існування в ньому, необхідно вдосконалюватися внутрішньо. Знайти саму себе в благодійних вчинках і помислах і протиставити їх абсурдності і безпорадності уніфікованого суспільства. Вона йде за Степанидою, вчиться у неї перевтілюватися душею, переймає секрети лікування травами та Божою молитвою і швидко досягає успіху. В жінки проявляються ознаки провидиці. «У країні буде хаос, без війни - розруха. Багато того, чим ми живемо сьогодні, зруйнується, Вітю. Багато...»

Ця її втаємниченість, ворожба, неприховане почуття до одруженого чоловіка, якого Олена кохає, незважаючи на плітки, безмежно і щиро, роблять виклик її оточенню. Розкриваючи проблеми суспільства, авторка ніби свідомо посилює конфлікт між особистістю і Системою, яка прагнула стандартизувати все і вся. Незахищеність і безвихідь, у яку потрапляє, зустрівши і покохавши Олену, другий секретар райкому Віктор Сергійович, стає очевидною. Розлад у стосунках з дружиною. У його особисте життя безцеремонно втручається райком. «Тебе прислали в мій район не для того, щоб ти авторитет партії підривав. Зв'язався з ким? Тобі що - інших баб мало? Хочеш, щоб про наш район Америка заговорила чи Європа? Другий секретар райкому, партійний ідеолог зв'язався з якоюсь шептухою чи відьмою, чи чорт її тобі нехай знає з ким». «Завтра на бюро партійний квиток покладеш - я сьогодні в область доложу. У мене на це є всі підстави. За таке при Сталіну стріляли, а не то, що з партії гнали, і я з тобою панькатися не буду», - пригрозив перший секретар райкому. Та незважаючи на шалений тиск, на ті чорні хмари, що згущалися над ним і Оленою, вони відаються почуттям до кінця. Віктор

Сергійович вибирає свободу, право жити за законами душі. Право відповідати за свої вчинки в першу чергу перед самим собою, перед Богом. Та посягання на те право з боку тоталітарного режиму приводить до біди. Вона, як вибух, приголомшує увесь район. Прийнявши ситуацію як безвихідну, він влаштовує свято любові, прощальний акорд для себе і для Олени, котра в тому ще нічого не підозрює, і йде з життя.

Художнє втілення образу Віктора - дещо романтизоване. Перед нами особистість красива зовні і в думках, безкорислива, чесна, віддана любові до кінця. Такі люди важко пристосовуються, якщо таке можливе взагалі, у конформованому середовищі. Цей конфлікт, по суті, стверджує теорію екзистенціалізму, за теорією якої людина не може здолати зло загалом. Єдиною перемогою може бути перемога над самим собою, над своїми слабкостями.

І якщо в романі перший секретар райкому виступає як символ всього репресивно-бюрократичного, як конформіст, пристосуванець, якому ніколи не зрозуміти, що таке гідність людська і свобода вибору. «Через бабу квиток втрачає і кар'єру. Це все одно, що самому собі петлю надіти». То другий - як символ бунту. Він йде на самопожертву, щоб зробити виклик Системі, щоб захистити свободу, тим самим врятувати себе як людину, ствердити свою сутність.

Відчутне у романі і міфологічне навантаження, зокрема використання євангельських мотивів. Тут простежуються дві лінії. Одна відображає невігадану дійсність, високохудожню правду, в іншій - на головну героїню твору начебто проектується образ матері-страдниці, покликаної Богом, що несе свій хрест, сприймає ті страждання як данину для прозріння і очищення застійного суспільства і людської душі. Це підтверджує і сон, що привидівся Олені у найтяжчі хвилини, і зустріч зі знахаркою Степанидою, яка спрямовує її на шлях небуденного і світлого - робити добро людям. І те, як вона на озері пішла по поверхні води (хоча тут впливає трохи некоректний натяк на євангельський епізод, коли Ісус Христос у такий спосіб йшов до своїх учнів) - усе це додає твору більшої глибини і художності.

Найтрагічнішою постаттю в романі, на мій погляд, є хлопчик Іван. Він виписаний письменницею так рельєфно і зримо, що стоїть перед очима, як жива плоть. Я бачу його по-дитячому вразливого, засмученого, якому доля приготувала так багато випробувань. Я чую його душу. Яким дисонансом і боєм відгукується в серці епізод, де Іванко, наївно вірячи, що до нього нарешті йде батько (так його налаштувають), з дитячим трепетом у серці зустрічає нареченого Олени Володимира. «Іван першим вгледів його і, як Олена не стримувала, вирвався і побіг назустріч. «Тату!» - закричав на всю вулицю. Підбіг, але кроків за два несміливо спинився. «Ну, здрастуй, - Володимир поставив сумку на сніг і сам підійшов до Івана. - Здрастуй, ого, який ти вже великий», - підняв на руки, а хлопчик обхопив його за шию «Татку, - прошепотів у саме вухо. - Я так довго тебе виглядав». Те, що хлопчина обдурений, від нього приховано всю правду, коли навіть рідні дідусь і бабуся, що мешкають поруч, гадки не мають, що то їхнє внуча, викликає в душі сором і біль за нас, дорослих. Те відчуття болю не зменшується, а посилюється після прочитання книги до останньої сторінки.

І нарешті розв'язка твору: зіткнення двох матерів - Люби, що народила Івана та кинула, і Олени, яка виростила і виховала хлопця. У романі ці дві жінки символізують добро і зло. Олена сприймається як милосердя, світло, любов і радість, народжені стражданням, Люба - бездушність, темрява, пристосуванство, де особиста корисливість бере гору над найсвятішим.

«Суча дочка» є одним з кращих творів (до них я б відніс і повість П. Дідовича «Буття зелене»), які я прочитав останнім часом. Роман написаний в традиційній манері. Техніка оповіді проста, стисла, без застосування пародійності і гротеску, які притаманні постмодерністському стилю, опоетизована і хвилююча.

